

Dr Branislav Marovic, KOMUNISTI CRNE GORE I CRNOGORSKO NACIONALNO PITANJE 1919 - 1989, Centar za Geopolitiku Filozofskog fakulteta, Nikšić, 2017.

Nacija kao društveno –istorijska pojava zasnovana je na stavovima klasika marksizma koji su, iako se nijesu cjelovito bavili nacionalnim pitanjem, ostavili dovoljno spoznaje svojim tekstovima i komentarima, što upravo govori o njihovom doprinosu shvatanja nacije. Njihov značajan doprinos nacionalnom pitanju je u shvatanju pojma proleterskog internacionalizma koji u sebi sadrži načelo ravnopravnosti nacija, a koje po njima treba da se ostvari kada radnička klasa dodje na vlast.

Dalji korak u poimanju internacionalizma napravio je Lenjin, čija se nacionalna politika temeljila na zastupanju prava nacija na samoopredeljenje uključujući i pravo na otcjepljenje.

Marksov pristup naciji razradjuje i bliže definiše Josif Visarionovic - Staljin po kome je “Nacija historijski formirana stabilna zajednica ljudi, nastala na bazi zajednice jezika, teritorija, ekonomskog života i psihičke konstitucije koja se ispoljava u zajednici kulture”. Iako je u komunističkom pokretu Staljinova teorija bila vladajuća dugo vremena, ipak Staljinu nije pošlo za rukom da objasni u čemu je djelovanje “ekonomske povezanosti, odnosno ekonomskih interesa na kompaknoj teritoriji”. Međutim, u svojoj teoriji Edvard Kardelj objašnjava

“da je ta ekonomska povezanost direktan rezultat društvene podjele rada koja je svojstvena epohi kapitalizma. Taj proces je ujedinjavao narode u okviru njihovih jezičko-kulturnih granica i ujedno ih dizao u borbu za njihovu samostalnu ekonomsku i kulturnu afirmaciju. Prema tome, Staljinova definicija sve se više udaljavala od marksističkog shvatanja nacije, a naročito od Lenjinovog stava u samoupravljanju, ravnopravnosti i slobodnom nacionalnom razvoju. Od izvornog marksističkog gledanja udaljilo se i austromarksističko tretiranje koje se zasnivalo na reduciranju nacije na kulturno-etničku tvorevinu i na pitanje jezika i kulture. Dakle, ova koncepcija je negirala teritorijalni kriterij. Pod uticajem austromarksista bili su socijalodemokrate iz Slovenije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, tj. oni koji su bili u okviru Austro-Ugarske monarhije, dok su srpski socijalisti tražili rješavanje nacionalnog pitanja u klasnoj borbi proletarijata i ujedinjenu svih balkanskih naroda u ekonomsku i kulturnu zajednicu. Što se tiče Crne Gore u njoj nije bilo socialdemokratske partije, osim pojedinaca koji su bili organizaciono vezani za Socijalodemokratsku partiju Srbije. U periodu od 1910. godine pa do 1918. godine, u Crnoj Gori radnički pokret je bio slabo razvi-

jen. To su, u stvari, bili samo neki oblici razvoja radničkog pokreta. Iako u Crnoj Gori nije bilo organizovanog socijalističkog pokreta, postojala su radnička društva koja su okupljala radnički stalež, a koji je pratio razvoj socijalističkog pokreta u Evropi. Ta društva su svojim djelovanjem zamjenjivala sindikalne organizacije. Poslije Prvog svjetskog rata, crnogorski radnici su obnavljali svoja radnička društva i stvarali nova koja će ubrzo postati stjecište novoosnovane SRPJ(komunista).

O komunistima Crne Gore i crnogorskom nacionalnom pitanju nedavno je objavljena knjiga poznatog historičara dr Branislava Marovića. Knjiga je predstavljena u tri tematske cjeline; Međuratni, ratni i poratni period, a svaki od njih sadrži više podnaslova.

Ovaj studiozni rad autor počinje Osnivačkim kongresom SRPJ (komunista) u Beogradu. Važnost ovog događaja po nacionalnom pitanju je to što je SRPJ (komunista) zauzelo stav da je formiranjem zajedničke države riješeno i nacionalno pitanje. Takav stav ostao je do Treće konferencije. Na toj konferenciji KPJ je 1924. godine odbacila stav o nacionalnom jedinstvu i zaključila da su Srbi, Hrvati i Slovenci tri formirane nacije, a usvojen je federalizam kao jedino odgovarajući oblik rješenja nacionalnog pitanja u Jugoslaviji.

Ono što Marović dalje ističe je da KPJ u ovom periodu nije uočila nacionalnu osobenost pojedinih naroda u Jugoslaviji, jer je suviše vjerovala u moć internacionale, zanemarujući određene posebnosti koje su činile ta tri naroda različitim. Osim toga način stvaranja jugoslovenske držve nije riješio ni jugoslovensko pitanje, niti, pak, pojedinačna nacionalna pitanja. Međutim, za komuniste Jugoslavije, nacionalni unitarizam

i državni centralizam, bili su garancija klasnom jedinstvu proleterijata i uspješnom sprovođenju revolucije.

Diskusija o odnosu proleterske revolucije prema nacionalnom pitanju, dovela je do oštrog političkog sukoba između dvije struje KPJ tj. između socijalista (ljevice) i reformista (desnice), pri čemu je ljevica odlučno odbila stavove desnice. U atmosferi idejne borbe ove dvije struje, održan je Drugi kongres na kome je zauzet sličan stav o nacionalnom pitanju kao i na Prvom kongresu. Dakle, KPJ je i dalje ostala pri stavu da je nacionalno pitanje, revolucionarno pitanje i da u Jugoslaviji postoji jedan jedinstven narod.

Polarizacija u KPJ najviše je došla do izražaja poslije Druge zemaljske konferencije KPJ održane u Beču maja 1923. godine. Na toj konferenciji, Crna Gora je spomenuta samo u vezi autonomija pojedinih pokrajina u Jugoslaviji. Takođe i Treća zemaljska konferencija KPJ (NRPJ) 1924. godine, nije pokretala pitanje crnogorske nacionalne posebnosti, već je ukazano na autonomiju Crne Gore.

Različiti stavovi o rješenju nacionalnog pitanja u Jugoslaviji (Kraljevini SKS), a koji su dolazili iz Komiterne i Vlade SSSR, nastavljani su i u 1925-oj i 1926.-oj godini. Rezolucija iz marta 1926. godine, imala je izmijenjen stav o iznalaženju rješenja o nacionalnom pitanju u Jugoslaviji, jer se nije zahtijevalo izdvajanje Slovenije, Hrvatske i Makedonije iz jugoslovenske države, već uvođenje federativnog ujedinjenja nacionalnih država. U rezoluciji juna 1926. godine, samo su ponovljeni stavovi o nacionalnom pitanju iz marta 1925. godine. U to vrijeme crnogorski komunisti nijesu imali intelektualnu većinu koja bi mogla da pristupi teorijskom uobličavanju pro-

cesa stvaranja crnogorske nacije. Stoga, na Trećem kongresu KPJ u junu 1926. godine u Beču, Pokrajinska konferencija KPJ u Crnoj Gori prilikom obraćanja Trećem kongresu, nije imala jasne stavove o crnogorskoj naciji, a komunisti Jugoslavije nijesu uočili nacionalnu osobenost crnogoraca, tako da je to pitanje i dalje ostalo uopšteno.

Period od III do IV kongresa KPJ, kako ističe Marović, protekao je u sukobu desnice i ljevice oko rešavanja nacionalnog pitanja. S obzirom na to da se borba ove dvije frakcije oko nacionalnog i drugih pitanja produbljivala, to je morao da intervenište Izvršni komitet Komiterne. Tada je smijenjen Centralni i formiran Privremeni komitet, koji je pripremio IV kongres KPJ u Drezdenu, novembra 1928. godine. Tada je, po prvi put, Crna Gora tretirana kao zasebna administrativno-teritorijalna nezavisna republika, kao i postojanje njenog naroda, čime su bile ispravljene dugogodišnje zablude KPJ o tom pitanju. Insistirajući na potrebi razbijanja Jugoslavije i formiranja Balkanske federacije, kako je zahtijevala Komiterna, Kongres daje direktivu izdvajanja Crne Gore, Slovenije, Hrvatske, Makedonije i Kosova iz okvira jugoslovenske države.

Komunističku partiju u Crnoj Gori nijesu zahvatile frakcijske borbe o nacionalnom pitanju, jer u to vrijeme crnogorski komunisti nijesu imali svoj stav o crnogorskom nacionalnom pitanju i nijesu bili svjesni svoje nacionalne posebnosti, jer su se i dalje vezivali za srpsko porijeklo. Porast partijskog članstva namećao je potrebu političko-ideološkog obrazovanja, čime su se otvarali bolji uslovi za teorijsko razmatranje crnogorskog nacionalnog pitanja. Stoga, poglavlje od Splitskog plenuma CK KPJ do Pete zemaljske konferencije 1940. godine, pred-

stavlja veoma interesantno poglavlje, jer se u njemu prvi put spominje pisani material u kojem se posebno raspravlja o crnogorskom nacionalnom pitanju. Iz teksta tog dokumenta u kojem se tražila nezavisna crnogorska republika i pravo na samoopredjeljenje, podrazumijevala se nacionalna posebnost crnogorskog naroda, iako mu se još uvijek nije poricalo srpsko porijeklo.

Na Šestoj pokrajinskoj konferenciji, održanoj polovinom 1937. godine, došlo je do jačanja crnogorskog nacionalnog pitanja, a krajem 1937. godine, objavljena je Platforma za donošenje novog Ustava koji će zagarantovati ravnopravnost svim narodima u Jugoslaviji, a Crna Gora u takvoj novouređenoj državi da bude ravnopravna politička jedinica sa ostalim jedinicama u okviru Jugoslavije.

Sledeći događaj na kojem su komunisti Crne Gore tretirali CNP je Osmo pokrajinska konferencija KPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak, Kosovo i Metohiju, održana avgusta 1940. godine. Na ovoj konferenciji podržan je raniji stav komunista o crnogorskom nacionalnom pitanju. Nakon toga, oktobra 1940. godine, u Zagrebu je održana Peta zemaljska konferencija KPJ na kojoj je došlo do priznanja crnogorskog identiteta, ali što se tiče etničkog porijekla on je ostao srpski. Taj stav jugoslovenskih i crnogorskih komunista ostao je dugo dominantan i kad su komunisti osvojili vlast.

U ratnim godinama nacionalno pitanje ostaje u sjenci drugih značajnih pitanja KPJ. S obzirom na to da je poznata činjenica o dugovjekovnom postojanju crnogorske države to je državnopravni status bilo lakše uskladiti sa jugoslovenskim konceptom KPJ u uređenju Jugoslavije nego što je bilo u nacionalnoj individualnosti Crnogoraca.

Zasjedanje ratnih parlamenata (ZAVNO-a i CASNO-a), vratilo je crnogorskom narodu svoju državu i svoju individualnost u ravnopravnoj jugoslovenskoj federaciji. To je nastalo na međuratnim i ratnim tekovinama koje je otkrila KPJ i na kojima je opstajala crnogorska država i crnogorski narod sve dok nije došlo do nacionalističkih talasa koji su razbili jugoslovensku državu početkom 90-tih godina.

Treći dio, Komunisti na vlasti i crnogorsko nacionalno pitanje, je najobimniji dio i obuhvata poslijeratni period (1945-1989).

Nakon oslobođenja, prva Vlada Crne Gore bila je sastavljena od komunista koji su slijedili politiku KPJ o kojoj je crnogorska nacija ravnopravna sa drugim jugoslovenskim narodima. Ustavom od 1946. godine, NR Crna Gora, postavila je pravni temelj za samostalan razvoj crnogorske države u savremenoj zajednici FNRJ sa pravom na samoopredjeljenje uključujući i pravo na otcepljenje. Za razliku od crnogorske nacije komunisti su isticali istorijski hod crnogorske države.

Naučnom tumačenju razvoja crnogorske nacije nije se moglo ni pristupiti sve do formiranja naučnih institucija. Umjesto institucija bila je ličnost "institucija", tako Milovan Đilas, kao jedan od četiri vodeće državne ličnosti, dao je značajan doprinos tumačenju crnogorskog nacionalnog pitanja, objavivši prvo tumačenje crnogorske posebnosti, maja 1945. godine. Po njemu, ispoljavanje nacionalne svijesti i nacionalne osobitosti došlo je u Drugom svjetskom ratu. S obzirom na to da je Đilas, kako to Marović metaforično ističe, kao jedna bjelaška - zelenaška legura u komunističkom kalupu, to se mora reći da je on u državnom pogledu bio federalist, jer je bio za federalnu Crnu Goru, a u nacionalnom bjelaš

, jer je smatrao da su crnogorci dio srpskog naroda.

Na Prvom kongresu KP Crne Gore, održanog oktobra 1948. godine, Blažo Jovanović, kao politički sekretar KP Crne Gore, po prvi put je objasnio genezu crnogorske nacije. Polazeći od ujedinjenja Crne Gore sa Srbijom 1918. godine, Blažo Jovanović je ukazao na činjenicu da to nije bilo ujedinjenje, već prisajedinjenje Crne Gore. Dakle, on nije bio protiv ujedinjenja sa Srbijom i ostalim jugoslovenskim narodima, ali za ujedinjenje na ravnopravnoj osnovi tj. na osnovu poštovanja njene nacionalne posebnosti, jer crnogorski narod je vjekovima živio u posebnim istorijskim uslovima različitim od onih pod kojima je živio srpski narod u Srbiji. Upoređujući statute prvog čovjeka KPJ Crne Gore, o crnogorskom nacionalnom pitanju sa stavovima Milovana Đilasa, može se konstatovati, da nije bilo suštinske razlike, a što o je i razumljivo, jer su i jedan i drugi bili pripadnici vladajuće političke partije. I za jednog i za drugog, kako ističe Marović, crnogorska nacija postoji od kraja XIX vijeka, kao kapitalistička tvorevina iznikla iz srpskog stabla, a da je u toku NOR-a dobila svoje priznanje koje je za komuniste značilo konačno rješenje.

Pošto su ostvarili svoj cilj o priznanju i postojanju crnogorske nacije i formiranju svoje republike, crnogorski komunisti su na tome stali. Umjesto da dograđuju svoju naciju na naučnim osnovama, crnogorski komunisti su snažno podržali i sprovođili ideju bratstva i jedinstva, koja je započeta u NOB-i, a koja je ostala da živi sve do početka 90-tih godina XX vijeka.

Na VIII kongresu SKJ, održanom decembra 1964. godine, po prvi put poslije Drugog svjetskog rata razmatrano je

stanje nacionalnih odnosa. Na tom kongresu odbačeno je stvaranje jedinstvene jugoslovenske nacije, jer je to bila težnja birokratskog centralizma i unitarizma, a potencirano na idejnoj orijentaciji kulturnog stvaralaštva u okviru svoje nacije. U tom smislu, na IV kongresu SK Crne Gore 1965. godine, književnik Čedo Vuković u raspravi o problemima kulture u Crnoj Gori, ističe da crnogorci imaju svoju naciju, ali nemaju nacionalnu kulturu, jer bez nacionalne kulture nema ni ravnopravnog tretiranja crnogorske nacije. Tako mišljenje Čeda Vukovića dobilo je većinsku podršku na V kongresu SSRN Crne Gore.

Poslije toga, na Simpozijumu 1968. godine, na kojem je učestvovao veliki broj naučnih i kulturnih poslanika, kao i predstavnika SK Crne Gore, nametnulo se pitanje dvonacionalnosti crnogorske kulture, odnosno srpske podkulture, s obzirom da je crnogorska nacija izrasla iz srpskog etnosa. Tako stanovište zastupao je profesor Filozofskog fakulteta u Beogradu, Vuko Pavićević. To stanovište negirao je književnik Radoje Radojević, smatrajući da postojanje nacije ne isključuje postojanje njene kulture. Na ovom simpozijumu učestvovao je i Veselin Đuranović, kao sekretar Izvršnog komiteta CK SK Crne Gore i po kome je ovo pitanje riješeno i dalje otvaranje rasprave bilo bi opasno, jer bi izazvalo nove političke sukobe. Pitanje odnosa crnogorske i srpske kulture, po njemu, je osjetljivo pitanje i koje je potrebno pojasniti sa naučnog aspekta. Takav stav Đuranovića bio je i stav njegove partije.

Na sjednici Centralnog komiteta SK Crne Gore, čuo se i glas nauke. Naime, istaknuti crnogorski historičar, dr Dimitrije Dimo Vujović, smatra da se u drugoj polovini XIX vijeka formirala crnogorska nacija, a da se između dva svjet-

ska rata formirala svijest o posebnoj crnogorskoj naciji. Svijest o posebnoj crnogorskoj naciji nije potekla od buržoaskih elemenata, već od najnaprednijeg elementa društva, od komunisti i kao takva se sve više razvijala u NOB-i, a u Socijalističkoj Jugoslaviji došla do punog izražaja. Doktor istorije i komunisti Dimo Vujović i čelnik SK Crne Gore Veselin Đuranović imali su iste stavove po razvoju crnogorske nacije, a to je, da je krajem XIX vijeka razvojem kapitalizma i stvaranje građanskog društva u Crnoj Gori, došlo do formiranja crnogorske nacije čije su postojanje podržali u vrijeme kraljevine Jugoslavije i unaprijedili komunisti, a dalje u NOB-i i socijalističkom samoupravljanju doveli do njene afirmacije.

Vujovićevom mišljenju suprostavio se doctor istorije umjetnosti i diplomata SFRJ, Pavle Mijović. Po njemu, ako nema crnogorskog naroda, nema ni crnogorske nacije, čija dalja afirmacija zavisi o razvoju kulture. Dakle, nema nacije bez svoje kulture, a ona ne može biti anacionalna. Svako osporavanje individualnosti crnogorske kultrve znači osporavanje nacije i prikazivanje Republike Crne Gore kao vještačke tvorevine.

Početakom 70-tih došlo je do eskalacije nacionalizama u svim republikama SFRJ, pri čemu su u Crnoj Gori identifikovanja dva vida nacionalizama: crnogorski i velikosrpski. Crnogorski nacionalizam, odnosno, separatizam je nastajao da nacionalnu kulturu afirmiše na antisrpskoj platformi, dok velikosrpski nacionalizam se ogledao u nepriznavanju postojećeg rješenja crnogorskog nacionalnog pitanja, načinu njegovog rješenja u narodnoj revoluciji i kritici koncepcije kulturnog razvoja Crne Gore i pokušajima obezvređivanja savremenog stvaralaštva u Crnoj Gori.

Međutim i u oblasti nauke javljaju se dvojaka mišljenja. Jedni koji su zastupali separastičko mišljenje, a drugi pro-srpsko. Dr Branislav Marović u svojoj studiji navodi dokumentovanu prepisku dvojice istoričara dr Dragoja Živkovića i dr Novice Rakočevića. Ono što je bitno u toj prepisci je to, što je Živković zastupao mišljenje, da nastanak crnogorske nacije treba tražiti u vrijeme doseljavanja Južnih Slovena na Balkansko poluostrvo. Prema tome, crnogorska nacija ima svoje korijene u dalekoj prošlosti. Za razliku od njega, Novica Rakočević, smatra da je crnogorsko nacionalno pitanje postavljeno tek 1918 godine, jer do tada nije bilo svijesti o crnogorskoj naciji, već svijest o pripadnosti srpskom narodu. Što se tiče kulturnog nasleđa takođe su bila podvojena mišljenja, jedni zastupaju tezu o samostalnom razvoju crnogorske kulture, drugi traže u svemu što je ostalo na prostoru Crne Gore, jezgro srpske kulture. Iako su komunisti bili protiv Rakočevićevih teza, oni kulturno stvaralaštvo tretiraju kao geografski pojam, a ne kao izraz nacionalne kulture.

S obzirom na to da komunisti nijesu imali stav o crnogorskom nacionalnom pitanju zasnovanom na naučnoj osnovi, to je Veselin Đuranović, kao lider SK Crne Gore, na seminaru "Socijalizam i nacija", ukazao da je CNP veoma složeno pitanje i da se njim treba potpuniye da bravi istorijska nauka.

Nekolike godine kasnije, crnogorski komunist, Savo Brković, objavio je knjigu "O postanku i razvoju crnogorske nacije". Njegova teorija se zasnivala na etnogenezi, što je bilo u suprotnosti sa stavovima dr Vujovića i dr Novice Rakočevića, jer je smatrao da crnogorska nacija nije izrasla iz srpske nacije već je išla svojim etničkim samostalnim putem razvoja.

Godinu dana kasnije, 1975. godine, poznati crnogorski političar, Veljko Milatović objavio je knjigu "Tokovi revolucije" u kojoj je između ostalog naglasio neke marksističke elemente nacije kao i stav da se nacija formira u kapitalizmu, navodeći pri tome i Kardeljevu definiciju nacije prema kome je "Nacija specifična narodna zajednica, nastala na osnovu društvene podjele rada epohe kapitalizma na kompaktnoj teritoriji i u okviru zajedničkog jezika i bliske etničke i kulturne srodnosti uopšte."

O slabosti rada komunista u oblasti kulture, raspravljano je i na sjednici Predsjedništva CK SK Crne Gore. Tom prilikom ukazao je na veliki problem u oblasti kulture. Naime, dokumentacioni material o nastavnim problemima ukazao je da je, crnogorska nacija jedina od jugoslovenskih nacija koja nema svoju nacionalnu književnost, nacionalnu umjetnost, nacionalnu istoriju i nacionalnu kulturu uopšte. To negiranje crnogorske književnosti, umjetnosti i uklopnog crnogorskog stvaralaštva je, u stvari, prikriveni način ispoljavanja srpskog nacionalizma i negiranja crnogorske nacije. Na pomenutoj sjednici, komunisti su prihvatili odtgovornost za ovakvo stanje u kulturi, jer gdje nema nacionalne kulture nema ni nacije.

Međutim, 1980. godine, etnolog dr Špiro Kulišić je objavio knjigu "O etnogenezi Crnogoraca" u kojoj smatra da etničku osnovu crnogorskog naroda sačinjava stari sloj slovenskog stanovništva, još od vremena doseljavanja na Balkansko poluostrvo. Po njemu, crnogorski narod predstavlja poseban etnos različit od drugih jugoslovenskih naroda sa kojima imaju brojne sličnosti. Ta specifičnost je u fizičkom izgledu, jeziku, tradiciji i kulturi, kao i društvenim i vjerskim običajima. Rasprava povodom Kulišića

ćeve teze održana je 1984. godine u Tilogradu. U njoj su učestvovali naučnici i političari među kojima crnogorki historičar Dimo Vujović. Smatrajući da nacija nije etnička kategorija i da se postanak nacije ne može tražiti u etničkom porijeklu, Vujović je zauzeo isto stanovište kao komunistička partija, po kojoj se ne može tumačiti postanak nacije samo po jednom obrascu kao što radi etnogeneza. Dakle, ne može se prihvatiti shvatanje o naciji kao biološkoj kategoriji, jer je nacija zbir više faktora, a ne samo etničkog i kulturno - jezičkog. Za crnogorske komuniste etnogeneza je imala posebnu političku težinu, jer je direktno atakovala na komunističku ideju bratstvo i jedinstvo.

Knjiga Špira Kulišića bila je prihvaćena od strane jednog broja naučnika, ali u glavnom neistoričara. Među njima su: dr Dragoje Živković, dr Vojislav Nikčević, dr Radoslav Rotković, Savo Brković i drugi. Stoga je Vujović upozorio na opasnost koju podstiče ovaj rad, jer zastupnici Kulišćeve teze su smatrali za sve one koji osporavaju vrijednosti Kulišćeveg rada, velikosrbima i protivnicima crnogorske nacije. Pri tome, potrebno je istaći to, da komunisti nijesu bili protiv istraživanja nacije putem etnogeneze, već su upozoravali na osjetljivost teme. Oni su bili posebno osjetljivi na negiranje njihove teze o dualističkom porijeklu crnogorske nacije. O tome su u svojim radovima pisali historičari iz Istoriskog instituta dr Novica Rakočević i dr Novak Ražnatović. Rakočević je u "NINU" 1985. godine, objavio tekst u kojem je iznio kategoričan stav, da svijest o crnogorskoj naciji potiče od 1918. godine, a Ražnatović je zastupao stav o nepostojanju autokefalnosti crnogorske pravoslavne crkve. Slični tekstovi su se pojavili i u drugim listovima u Srbiji što je uticalo na pogoršanje odnosa između

Saveza komunista Srbije i Saveza komunista Crne Gore.

Na sastanku predstavnika SK Srbije i SK Crne Gore, održanom juna 1985. godine, dogovoreno je da se treba energično suprostaviti svim oblicima nacionalizama, posebno u redovima komunističke Jugoslovenske komunističke partije. Jugoslovenski komunisti su smatrali da je srpski nacionalizam najuporniji, jer dolazi od najbrojnije nacije, a prema mišljenju srpskih komunističkih, taj nacionalizam se najviše ispoljavao u negiranju crnogorske nacije. Paraleleno sa srpskim javlja se i crnogorski nacionalizam koji se ogleda u zatvaranju u sopstvene okvire, nenaučnom intepretiranju događaja i ličnosti kao i zanemarivanju potrebe za prožimanje crnogorske kulture sa kulturama drugih naroda i narodnosti Jugoslavije.

Međutim, ono u čemu su i srpski i crnogorski narod bili jedinstveni je bio napad na SK Crne Gore i njegov Centralni komitet. Crnogorski nacionalisti (separatisti) optuživali su SK da taktizira sa velikosrpskim nacionalizmom i da podržavaju unitarističke koncepcije, a velikosrpski nacionalisti optuživali su da podržava separatizam. Izloženi napadima velikosrpskog i separatičkog nacionalizma CK SK Crne Gore je zauzeo stav o odlučnom suprostavljanju unitarističkom i separatičkom nacionalizmu.

Sredinom 80-tih godina došlo je do jačanja nacionalizma u svim republikama. Tome je doprinijelo više faktora, a prije svega smrt komunističkog vođe Josipa Broza Tita, povećana nezaposlenost i ekonomska kriza. U takvim okolnostima pojavila se knjiga "Crnogorci o sebi", autora Batrića Jovanovića, učesnika NOR-a, komuniste i ambasadora SFRJ i poznatog javnog radnika. Prema riječima Batrića Jovanovića, 1918. godine nije postojala svijest, a samim tim ni crnogorska nacija, već da je nacionalno osjećanje crno-

goraca bilo dvojako, tj. da su istovremeno bili pripadnici srpske i crnogorske nacije.

Kao odgovor Batriću Jovanoviću, Savo Brković je napisao knjigu "Etnogeneza- fobija", objavljena 1988 godine. U toj knjizi Brković zamjera Batriću Jovanoviću što ničim ne potvrđuje i ne dokazuje velikosrpske teze, već samo predstavlja citate nevješto istrgnute iz konteksta bez kritičkog objašnjenja. Osim osvrta na stavove Jovanovića, Brković je postavio i pitanje crnogorskog jezika. S obzirom da to nije samo usko stručno, već i ideološko - političko pitanje, jezik kojim govore crnogorci treba da se nazove crnogorskim jezikom.

Na sjednici Predsjedništva CK SK Crne Gore, održane 1988 godine, razmatrana je spomenuta knjiga Sava Brkovića i zauzet stav da je to reafirmacija nemarksističko etnogenetskog pristupa crnogorskoj naciji, jer je po njemu etnogeneza osnovni kriterijum za utvrđivanje identiteta crnogorske nacije, a što je bilo neprihvatljivo. Na taj način komunisti su branili svoje stavove o vremenu postanka crnogorske nacije i njenom dualističkom porijeklu.

Nastupajuće vrijeme nije bilo naklopljeno komunistima, jer je ekspanzija nacionalizma u svim republikama i pokrajinama Jugoslavije, kao i ekonomska kriza tokom 80-tih godina, donijela poraz komunista. Kraj jugoslovenske vlasti došao je 1989. godine. Tako su nacionalističke snage jugoslavije zamijenile bratstvo i jedinstvo sa oružanom borbom jugoslovenskih naroda. Jugoslovenska država je rasparčana i od tadašnjih republika stvorene su samostalne države.

Završno poglavlje knjige predstavlja - Socijalna (obrazovna) baza komunističke Crne Gore i mogućnosti tumače-

nja oblikovanja crnogorskog nacionalnog pitanja. U ovom poglavlju dr Branišlav Marović je tabularno prikazao socijalnu i obrazovnu strukturu, pri čemu se jasno da zapaziti da je među komunistima u 1948. godini bilo 15% intelektualaca, 1958. - 31%, 1968. - 40% i 1978. - 10%. Dakle, partijska baza je bila skromna, te se ovim potvrđuje teza da crnogorski komunisti nijesu imali intelektualnu većinu koja bi mogla pristupiti teoreskom uobličavanju procesa stvaranja crnogorske nacije. Njihov doprinos se mogao svesti na nekoliko radova koji nijesu mogu zadovoljiti naučne potrebe. Komunisti objektivno i nijesu mogli pristupiti naučnom tumačenju CNP, jer su tek 60-tih godina XX vijeka postavljeni prvi temelji naučnih ustanova i formirani prvi kadrovi koji bi trebali da daju odgovore o crnogorskom nacionalnom pitanju. Stoga tek 80-tih imamo i prva naučna tumačenja ovog složenog pitanja.

Knjiga - Komunisti Crne Gore i crnogorsko nacionalno pitanje, dr Branišlava Marovića predstavlja ozbiljnu naučnu studiju od šireg naučnog i društvenog značaja. Knjiga je metodološki i kompozicijski dobro postavljena, a njen sadržaj obogaćen je većim brojem tabela i fotografija istaknutih ličnosti iz NOB-a, politike, nauke i kulture. Ova knjiga predstavlja vrijedan prilog našoj istorijografiji i nezaobilazno djelo za one koji se bave izučavanjem ove problematike, a šira čitalaka publika dobila je štivo koje se čita iz daha.

Knjiga je originalno naučno ostvarenje i nezaobilazno djelo u izučavanju crnogorskog nacionalnog pitanja, pisano izvrednim stilom i jezikom, te stoga rado preporučujem stručnoj i široj čitalačkoj publici.

Dr Vukajlo Gluščević